

POSTANOWIENIE

Dnia 29 października 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Wojciech Jan Katner (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Hubert Wrzeszcz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Skarbu Państwa – Ministra Skarbu Państwa
przeciwko Polskiej Akademii Nauk z siedzibą w W. i Przemysławowi K.
o ustalenie nieważności umowy,
po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 29 października 2009 r.,
na skutek zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Sąd Apelacyjny
postanowieniem z dnia 4 marca 2009 r.,

"Czy uprawnienie przyznane Ministrowi właściwemu do spraw Skarbu Państwa przepisem art. 5 a ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa (Dz. U. Nr 106/1996, poz. 493 ze zm.) w stosunku do państwowych osób prawnych uzasadnia istnienie materialnoprawnego interesu Skarbu Państwa w żądaniu stwierdzenia nieważności czynności prawnej dokonanej z naruszeniem art. 5 a § 1 tej ustawy, na podstawie art. 189 k.p.c.?"

odmawia podjęcia uchwały.

Uzasadnienie

Powód domagał się ustalenia, że nieważna jest zawarta przez pozwanych umowa sprzedaży udziału w prawie użytkowania wieczystego stanowiącej własność Skarbu Państwa oznaczonej nieruchomości w W. i w odrębnej własności posadowionych na niej budynków. Wspomniana czynność prawna jest nieważna, ponieważ miała na celu obejście prawa. Pozwana Polska Akademia Nauk zbyła na jej podstawie nieprzekraczające wartości 50 000 euro udziały w prawie, aby uniknąć konieczności uzyskania zgody ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa, przewidzianej w art. 5a ust. 1 ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa (Dz. U. Nr 106, poz. 493 ze zm., dalej: u.z.w.u.S.P.).

Wyrokiem z dnia 25 czerwca 2008 r. Sąd Okręgowy oddalił powództwo i orzekł o kosztach procesu.

Z ustaleń Sądu wynika, że Skarb Państwa, będący właścicielem nieruchomości położonej w W. przy ul. J.[...], oddał tę nieruchomość na podstawie umowy z dnia 9 października 1996 r. w użytkowanie wieczyste Polskiej Akademii Nauk z siedzibą w W. w celu prowadzenia działalności statutowej.

W dniu 27 września 2000 r. pomiędzy Polską Akademią Nauk – Instytutem Centrum Medycyny Doświadczalnej i Klinicznej a K. Development sp. z o.o. w W. została zawarta umowa wspólnego przedsięwzięcia gospodarczego polegającego na wybudowaniu budynku z przeznaczeniem na cele statutowe Instytutu. Następnie wymienione podmioty zawarły dnia 21 kwietnia 2004 r. umowę sprzedaży prawa użytkowania wieczystego nieruchomości pod warunkiem, że Polska Akademia Nauk uzyska przewidzianą w art. 5a ust. 1 u.z.w.u.S.P. zgodę ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa. Minister nie udzielił zgody, a postępowanie odwoławcze w tej sprawie zakończyło się niekorzystnym dla Polskiej Akademii Nauk postanowieniem Sądu Okręgowego z dnia 23 października 2007 r.

Dnia 17 stycznia 2006 r. Polska Akademia Nauk sprzedała pozwanemu Przemysławowi K. wynoszący 1597/100 000 części udział w prawie użytkowania wieczystego wymienionej nieruchomości i odrębnej własności posadowionych na niej budynków. Udziały w tych prawach Polska Akademia Nauk zbyła także innym osobom. Na podstawie umowy sprzedaży z dnia 17 stycznia 2006 r. została

ustanowiona na rzecz Przemysława K. odrębna własność lokalu w budynku znajdującym się na oddanej w użytkowanie wieczyste nieruchomości.

Sąd Okręgowy oddalił powództwo, ponieważ uznał, że powód nie ma interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c. Wywodzony przez powoda interes prawny z art. 5 a u.z.w.u.S.P. nie zachodzi, albowiem powodowi przysługuje dalej idące powództwo o usunięcie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym (art. 10 u.k.w.h.).

Rozpoznając apelację powoda, Sąd Apelacyjny. przedstawił na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. przytoczone na wstępie zagadnienie prawne.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ustawodawca, przyznając sądowi drugiej instancji uprawnienie do przedstawienia Sądowi Najwyższemu zagadnienia prawnego na podstawie art. 390 § 1 k.p.c., uzależnił skuteczność skorzystania z niego od wystąpienia w sprawie poważnych wątpliwości prawnych oraz niezbędności oczekiwanej odpowiedzi do rozstrzygnięcia sprawy (por. postanowienia Sądu Najwyższego: z 17 grudnia 1991 r., III CZP 129/91, „Przeгляд Sądowy” 1994, z. 3, s. 76 oraz z dnia 27 sierpnia 1996 r., III CZP 91/96, OSNC 1997, nr 1, poz. 9). Na sądzie drugiej instancji spoczywa więc obowiązek szczegółowego uzasadnienia, na czym polegają jego wątpliwości i dlaczego uważa je za poważne oraz wykazania, że stwierdzone przezeń poważne wątpliwości prawne pozostają w związku przyczynowym z rozstrzygnięciem sprawy.

Należy też przypomnieć, że instytucja pytań prawnych – co podkreślił Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 30 marca 1999 r., III CZP 62/98 (OSNC 1999, nr 10, poz. 166) – prowadząca do związania sądów niższej instancji w danej sprawie poglądem Sądu Najwyższego, zawartym w podjętej uchwale, jest wyjątkiem od konstytucyjnej zasady podległości sędziów tylko Konstytucji i ustawom (art. 178 ust. 1 Konstytucji RP). Ze względu na tę wyjątkowość, powinna być zatem stosowana w sposób jak najbardziej ścisły, bez żadnych koncesji na rzecz argumentów o nastawieniu celowościowym i utylitarnym.

Przedstawione zagadnienie prawne nie odpowiada przytoczonym wymaganiom.

Znaczenie i zakres pojęcia interesu prawnego, zwłaszcza w rozumieniu art. 189 k.p.c., były wielokrotnie przedmiotem rozważań zarówno w literaturze, jak i w orzecznictwie.

W piśmiennictwie wyłoniły się trzy koncepcje pojęcia interesu prawnego. W myśl pierwszej, interes prawny jest potrzebą, która musi być w świetle przepisów prawa obiektywna – mieć wyraźną podstawę w przepisie ustawy. Wyrok ustalający jest zatem zbyteczny, jeżeli z prawa w znaczeniu przedmiotowym nie wynika, że powód ma potrzebę ustalenia istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego. Zgodnie z drugim stanowiskiem, interes prawny ma charakter wyłącznie subiektywny, a więc dotyczy osobistych odczuć powoda, że zachodzi potrzeba uzyskania przez niego ochrony sądowej. Według trzeciego, kompromisowego zapatrywania, które można uznać za dominujące w piśmiennictwie, interes prawny ma charakter subiektywno-obiektywny (mieszany). Zdaniem zwolenników tego zapatrywania interes prawny nie może mieć wyłącznie charakteru subiektywnego, ponieważ ochrona w postaci wyroku sądowego może być w zasadzie udzielona tylko wtedy, gdy zaistnieją prawem przewidziane okoliczności. Z drugiej jednak strony, ochrona w postaci wyroku ustalającego opiera się na specyficznych przesłankach. Jej podstawą nie są jednostkowe normy prawa cywilnego, lecz jedna ogólna norma prawna opierająca tę ochronę na interesie prawnym, mającym już w swym założeniu ewidentny pierwiastek subiektywny. Gdyby go wykluczyć, ograniczałoby się sprawy o ustalenie do sytuacji oczywistych prawnie, nie wymagających żadnej ochrony. Wyrok ustalający sprowadza się bowiem do potwierdzenia określonego stanu prawnego. Jeżeli ten stan jest oczywisty (bo wynika z przepisów prawnych), to nie ma żadnej potrzeby (a zatem interesu) w jego potwierdzeniu. Sens wydania wyroku ustalającego zachodzi wtedy, gdy powstała sytuacja grożąca naruszeniem stosunku prawnego lub wątpliwość co do jego istnienia lub nieistnienia. Chodzi więc o stany, co do których nawet często nie wiadomo, czy one obiektywnie istnieją, czy też są wytworzone przez określone sytuacje subiektywne. W każdym razie te elementy subiektywne nie mogą być pomijane. W myśl omawianej koncepcji, interes prawny składa się z elementów

obiektywnych, tj. niezależnych od oceny i odczuć powoda, uzupełnionych elementami subiektywnymi, stanowiącymi osobiste, niejako wewnętrzne przekonanie powoda o potrzebie udzielenia mu ochrony sądowej, przy czym elementy subiektywne muszą wynikać z określonego stanu obiektywnego. Podkreśla się, że wymienione elementy przeplatają się, stanowiąc jedną całość, najczęściej trudną do rozdzielania.

Podjmując wielokrotnie kwestię pojęcia interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c., Sąd Najwyższy wskazywał na potrzebę jego elastycznego pojmowania. W uzasadnieniu wyroku z dnia 1 kwietnia 2004 r., II CK 125/03 (niepubl.) podkreślił, że pojęcie interesu powinno być – w obecnie obowiązującym porządku prawnym – interpretowane z uwzględnieniem szeroko pojmowanego dostępu do sądów w celu zapewnienia ochrony prawnej. Przemawiają za tym standardy wynikające zarówno z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 45), jak i wiążących Polskę aktów międzynarodowych (art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych). Stanowiący przesłankę powództwa o ustalenie interesu prawnego powinien być rozumiany – stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27 stycznia 2004 r., II CK 387/02 (niepubl.) – elastycznie, z uwzględnieniem celowościowej wykładni tego pojęcia, konkretnych okoliczności danej sprawy i tego, czy strona może uzyskać pełną ochronę swoich praw w drodze powództwa o świadczenie. Opowiadając się za szerokim rozumieniem interesu prawnego, Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 2 lutego 2006 r., II CK 395/05 (niepubl.) podkreślił, że ochrona prawna na podstawie art. 189 k.p.c. przysługuje każdemu, kto twierdzi, że ma interes prawny w ustaleniu prawa lub stosunku prawnego, a nie tylko podmiotom tych praw czy stosunków prawnych. Interes prawny w ustaleniu prawa lub stosunku prawnego może mieć także taki podmiot, na którego prawa lub obowiązki w jakimś zakresie – rozumianym szeroko – może wpłynąć istnienie lub nieistnienie prawa przysługującego innym podmiotom lub stosunku prawnego łączącego inne podmioty. W uzasadnieniu wyroku z dnia 15 października 2002 r., II CKN 833/00 (niepubl.) Sąd Najwyższy uznał, że brak interesu prawnego jako przesłanki powództwa z art. 189 k.p.c. zachodzi wówczas, gdy powód nie ma żadnej potrzeby ustalania prawa lub stosunku prawnego, gdyż jego sfera prawna nie została naruszona ani zagrożona. Wykluczając istnienie interesu prawnego do

wytoczenia powództwa o ustalenie prawa własności określonych rzeczy w celu stwierdzenia nieważności orzeczenia administracyjnego, Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 2005 r., III CK 277/05 (niepubl.) stwierdził, że do innego wniosku należałoby dojść, gdyby powód wykazał, że wytoczone powództwo – w związku z wydanym orzeczeniem administracyjnym i toczącym się postępowaniem administracyjnym o stwierdzenie jego nieważności – jest konieczne do uzyskania odpowiedniego odszkodowania.

Przedstawiając zagadnienie prawne, Sąd Apelacyjny w ogóle nie odniósł się do dorobku doktryny i judykatury dotyczących kwestii interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c. To podważa wyrażone przez niego przekonanie, że przedstawione zagadnienie prawne budzi w rozumieniu art. 390 § 1 k.p.c. poważne wątpliwości. Nie można go podzielić zwłaszcza ze względu na przeoczone przez Sąd Apelacyjny stanowisko wyrażone przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 11 października 2007 r. II CSK 312/07 (niepubl.) i w wyroku z dnia 21 listopada 2007 r., II CSK 311/07 (niepubl.). Rozpoznając w sprawie z powództwa Skarbu Państwa – Ministra Skarbu Państwa o ustalenie nieważności umowy podniesiony w skardze pozwanego zarzut kwestionujący interes prawny do wytoczenia tego powództwa, Sąd Najwyższy w obu orzeczeniach stwierdził, że powód posiada interes prawny do wytoczenia powództwa o ustalenie nieważności czynności prawnej dokonanej z naruszeniem art. 46a ustawy z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 112, poz. 981 ze zm., dalej: ustawa o przedsiębiorstwach). Wprawdzie przytoczone stanowisko dotyczy unormowania przewidzianego w art. 46a ustawy o przedsiębiorstwach, a nie w art. 5a u.z.w.u.S.P., jednakże obie te regulacje – jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 4 sierpnia 2006 r., III CZP 50/06 (OSNC 2007, nr 6, poz. 80) – są analogiczne. W obu wypadkach chodzi bowiem o zgodę na dokonanie czynności rozporządzającej mieniem państwowej osoby prawnej, a więc odpowiednio – przedsiębiorstwa państwowego i Polskiej Akademii Nauk.

Dla oceny interesu prawnego w okolicznościach niniejszej sprawy może nabrać znaczenia – ze względu na wymaganie dokonania konstytucyjnego wpisu w księdze wieczystej prawa stanowiącego przedmiot rozporządzenia – relacja między opartym na art. 189 k.p.c. powództwem o ustalenie, a przewidzianym

w art. 10 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn.: Dz. U. z 2001 r., Nr 124, poz. 1361 ze zm., dalej – u.k.w.h.) powództwem o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym. Nie jest to jednak zagadnienie nowe, było ono już przedmiotem rozważań w literaturze i orzecznictwie (por. wyroki Sąd Najwyższego: z dnia 22 listopada 2002 r., 1519/00, niepubl.; z dnia 30 maja 2003 r., III CKN 1137/00, niepubl.; z dnia 19 listopada 2004 r., II CK 152/04 niepubl.;). Przyjmuje się, że interes prawny do wytoczenia powództwa o ustalenie istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego w zasadzie nie zachodzi, jeżeli zainteresowany może na innej drodze osiągnąć w pełni ochronę swoich praw.

W kontekście omawianej kwestii nasuwa zastrzeżenia sposób ujęcia przedstawionego zagadnienia. Ze względu na przewidziany w art. 5a u.z.w.u.S.P. obowiązek uzyskania zgody na dokonanie czynności prawnych w zakresie rozporządzania różnymi składnikami majątku, zagadnienie prawne należało ograniczyć do dokonanej przez pozwanych czynności prawnej. Przedstawienie zagadnienia prawnego wykraczającego poza ten zakres przede wszystkim nie spełnia wymagania niezbędności oczekiwanej odpowiedzi dla rozstrzygnięcia sprawy. Ponadto powiązanie zagadnienia prawnego z konkretną czynnością prawną (uwzględniającą stanowiący przedmiot rozporządzenia składnik majątku osoby prawnej) może mieć znaczenie dla oceny interesu prawnego ze względu na wymaganie np. dotyczące wpisu w księdze wieczystej.

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji postanowienia.